

Галина Василівна ВАСИЛЕВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри податків та фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: h.vasylevska@tneu.edu.ua

**ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ
ОПТИМАЛЬНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ**

Василевська Г. В. Економічні передумови та особливості створення оптимального фіскального простору України. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 140-148.

Анотація

Вступ. Створення оптимального фіскального простору в Україні має бути пріоритетним завданням сучасної фіскальної політики держави, адже саме на засадах довершеності поєднання його складових можна досягти позитивних ефектів національного економічного розвитку. Сучасний стан вітчизняного господарства характеризується фіскальними асиметріями, значним обсягом державного боргу, що потребує суттєвого реформатування національного фіскального простору. Формуючись під впливом відповідних політичних, соціальних, правових тенденцій, а також фінансових дисбалансів, у національному фіскальному просторі виникають фактори, що негативно впливають на якість життя громадян й гальмують процеси суспільного вдосконалення.

Мета. Метою статті є здійснення дослідження економічних передумов та особливостей створення оптимального фіскального простору в Україні, що відповідатиме сучасним потребам й сприятиме досягненню високого рівня суспільного добробуту

Метод Використання методів класифікації, формалізації й систематизації допомогло сконструювати теоретичну компоненту функціонування оптимального фіскального простору держави та визначити взаємодію його складових; за допомогою методу порівняльного аналізу було надано оцінку передумов формування фіскального простору в Україні та визначено перспективи створення його структури.

Результати. Ґрунтовне вивчення структури фіскального простору супроводжується проблемою визначення економічної суті та природи досліджуваного явища. Водночас забезпечення дієвого механізму формування та ефективного функціонування фіскального простору потребує повноцінного вирішення суттєвих недоліків дивергентного економічного розвитку України, а також пошуку шляхів його удосконалення.

Ключові слова: оптимальний фіскальний простір; фіскальне середовище; фіскальна політика; державне регулювання економіки.

Halyna Vasylivna VASYLEVSKA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Taxes and Fiscal Policy,
Ternopil National Economic University
E-mail: h.vasylevska@tneu.edu.ua

**ECONOMIC BACKGROUND AND FEATURES OF
CREATING OPTIMAL FISCAL SPACE OF UKRAINE**

Abstract

Creation of an optimal fiscal space in Ukraine should become the priority task of the modern fiscal policy of the state. Perfect combination of fiscal space components can help to reach the positive results of the national economic development. Modern state of the domestic economy is characterized by fiscal asymmetric, amount of national debt, changes in GDP and its structure. The national fiscal space reformatting should be carried out substantially.

There are some factors in national fiscal space, which slow down the processes of social improvement and have negative impact on the quality of a citizen's life. These factors are formed under the influence of political, social and legal trends, as well as financial imbalances.

Theoretical and practical issues of fiscal space formation and development along with the experience of the functioning and national economy evolution have been learned by such researchers as V. Heyets, T. Iefiminko, G. Kołodko, N. Kravchuk, A. Krysovaty, P. Kulawczuk, S. Owsiak, E. Reinert, P. Heller, J. Schumpeter, S. Yuriy. However, the challenges of modern social development confirm the importance of their thorough study.

Purpose. The article aims to research the economic preconditions and features of creating the optimal fiscal space in Ukraine, which can meet the modern needs and contribute to the achievement of a high level of social welfare.

In order to reach the goal of the research the following methods have been used: methods of classification, method of formalization and method of systematization. These methods have become the basis for construction the theoretical component of the functioning of the optimal fiscal space of the state and determined the interaction of its constituents. The preconditions of fiscal space forming in Ukraine have been rated. The prospects for creating its structure have been determined with the help of methods of comparative analysis.

It should be noted the importance of learning fiscal space structure which is accompanied by a problem of determining the economic gist and the nature of the investigated phenomenon. Provision of the efficient mechanism of formation and effective functioning of fiscal space should be based on a thorough solution of disadvantages of divergent economic development of Ukraine and a search for ways to improve it.

Ключові слова: *optimal fiscal space; fiscal environment; fiscal policy; state regulation of economy.*

Вступ

Динамічний розвиток сьогодення під дією відтворювальних економічних процесів чинить суттєвий вплив на формування кон'юнктури світового ринку, одночасно набуваючи схожих ознак та відмінних характеристик – тенденцій, які, безумовно, трансформують «глобальний ландшафт і глобальний розвиток у найближчі десятиліття» [1] і водночас спричиняють «загострення протиріч між космополітизмом капіталу і державним суверенітетом як формою організації суспільства; між процесами глобалізації, базовою основою якої є лібералізація як соціального, так і економічного розвитку, їх гармонізація і уніфікація на принципах глобальності, і політичною владою, все ще сконцентрованою на рівні держави» [1]. Відтак, виникають певні асиметрії економічного розвитку, дисбаланси між класичними формами державних інституцій стосовно прийняття рішень і сучасними глобальними осередками, що контролюють важливі для їх реалізації ресурси і господарські процеси. Світ стає, з одного боку, гомогенним і взаємопов'язаним, а з іншого – гетерогенним і роз'єднаним. Одні країни, миттєво реагуючи на відповідні трансформації, швидко пристосовуються до змін, беруть на себе відповідальність у вирішальні моменти, прогнозують та попереджують ймовірні ризики, таким чином розширюють власну сферу впливу. Інші, зазвичай із причин несвоечасності реагування на ті чи інші проблеми, ігнорування певних аспектів дивергентного економічного розвитку, навпаки – потрапляють під зовнішній тиск, втрачають раніше здобуті позиції й стають менш конкурентними.

Тенденції розвитку світового господарства, які формуються унаслідок синергійного ефекту глобалізації, спричинили економічні асиметрії українського фіскального простору, тобто розбіжності, властиві нерівномірному розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства, які можуть використовуватися державою під час формування фіскальної політики з метою коригування соціально-економічної ситуації, збалансування рівнів регіонального розвитку, регулювання бізнесу, зміни якості життя громадян. До того ж сучасні трансформації глобальної економіки зумовлюють усе нові вимоги перед державою та суспільством, що безумовно спричинює певні особливості формування оптимального фіскального простору України, регулюються поєднанням ринкових механізмів й архаїчних соціальних інституцій, які лише частково були адаптовані до сучасних економічних умов.

Мета та завдання статті

Важливим завданням у вивченні цього питання є необхідність сприйняття комплексного дослідження проблематики, а не лише її локальних причин та наслідків. Виходячи з позиції авторського трактування дефініції фіскального простору як сукупності економічних, політичних, фінансових та соціальних взаємовідносин, що виникають між державою і суспільством щодо забезпечення захисту власних інтересів у процесі реалізації фіскальної політики з метою розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, збалансування бюджетних ресурсів, а також формування стабільних джерел фінансування основних напрямів діяльності держави, зумовлених відповідними цілями та завданнями, уряд зобов'язаний у короткі терміни створити сприятливий клімат і запровадити дієві механізми формування фіскального простору України, його модернізації задля забезпечення високого рівня суспільного добробуту. Відтак, сучасні дивергенції економічного розвитку вітчизняного фіскального простору, проявляючись під дією відповідних політичних, соціальних, правових трансформацій, а також фінансових дисбалансів, зазвичай негативно впливають на якість життя громадян й гальмують процеси суспільного вдосконалення.

Таким чином, метою написання статті є дослідження економічних передумов та особливостей створення оптимального фіскального простору в Україні, що відповідатиме сучасним потребам й сприятиме досягненню високого рівня суспільного добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні продуктивність національної економіки на тлі реалізації структурно-організаційних реформ залишається на низькому рівні. Серед низки дискусійних питань першочергового вирішення потребують актуальні проблеми, пов'язані з удосконаленням механізмів формування оптимального фіскального простору держави, а також застосуванням відповідних інструментів щодо їх ефективної реалізації. На нашу думку, оптимальний фіскальний простір – це найкраща форма функціонування модернізованого фіскального середовища, що здатна забезпечувати розвиток таких взаємодій між суб'єктами відповідних відносин, які сприяють збільшенню ефективності оподаткування, раціональному розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, зрівноваженому економічному розвитку, збалансованому бюджету, покращенню суспільного добробуту. Тоді як фіскальне середовище у зазначеному контексті – об'єктивна основа формування фіскального простору як певний фундамент для його побудови – водночас є джерелом формування й причиною виникнення відповідних асиметрій цього простору, що забезпечується й окреслюється, насамперед, законодавчо-правовими нормами. Відтак, фіскальне середовище – це система взаємозв'язків та обставин, які виникають за умов реалізації фіскальної політики у межах організаційно-правових відносин суб'єктів оподаткування, спрямованих на формування та розвиток фіскального простору держави. Таким чином, для забезпечення формування оптимального фіскального простору держави мають відбутися структурні зміни в організації та відновленні економічних можливостей України, які повинні базуватися на використанні не лише ресурсного, але й інтелектуального потенціалу. Раціональний підхід до обумовлення ключових взаємовідносин у межах функціонування оптимального фіскального простору – квестія ролі державної політики в регулюванні відповідних трансформацій у поєднанні із стабілізаційними заходами політичних, економічних та соціальних реформ з метою подальшого розвитку української держави у всіх напрямках. Загалом це визначає потребу формування цілісного макроекономічного бачення перебігу змін й обумовлює актуальність дослідження основних структурних трансформацій, їх динаміки, суперечностей та впливу на розвиток фіскального простору країни.

Зазначимо, що наявність певного фіскального простору формально є обумовлена функціонуванням будь-якої держави, натомість фактично – підпорядкована стратегічним орієнтирам її розвитку та очікуваним результатам, запланованим урядом на перспективу. Саме від цього залежить забезпечення тактики побудови та розвитку фіскального простору, окреслення відповідної структури та завдань. Проте якість їх виконання насамперед повинна базуватися на професіоналізмі й визначеності політичної волі влади. Крім цього, варто зауважити, що формування оптимального фіскального простору держави передбачає наявність певних складових (рис. 1).

Таким чином, складові оптимального фіскального простору можна поділити на певні взаємопов'язані групи:

1. Правові:

- фіскальне законодавство держави (нормативно-правове забезпечення й заходи, пов'язані з регулюванням доходів і витрат та збалансуванням бюджетних асиметрій; міжнародне та вітчизняне законодавство, а також підзаконні акти, що забезпечують процеси фіскального регулювання, адміністрування, контролю тощо);
- фіскальна відповідальність (фінансова, адміністративна та кримінальна);
- професійна деонтологія та субординація (норми поведінки та ділового спілкування службовців, офіційне підпорядкування, що базується на правилах службової дисципліни, врегулювання конфліктів, у тому числі заходів запобігання корупції, зафіксованих та узгоджених чинним законодавством держави);

2. Бюджетні:

- бюджетні процеси (формування державного, місцевих та індивідуальних бюджетів, а також бюджетів домогосподарств; розподіл та перерозподіл доходів; формування заощаджень; виконання боргових зобов'язань та використання позикових коштів);
- бюджетні ресурси (певна частина фінансових ресурсів держави, територіальних громад, вагому частину з яких складають податкові надходження);

3. Персоніфіковані:

- органи державної влади (законодавчі, виконавчі, судові);
- платники податків (фізичні та юридичні особи: формальні або фактичні платники податків та обов'язкових платежів);
- носії податків (громадяни держави – кінцеві споживачі товарів та послуг, а також суспільних благ);

4. Просвітницькі:

- фінансові національні традиції (фінансовий простір повинен базуватися на національних традиціях свідомого патріотизму та історико-культурних цінностях народу, враховуючи його ментальну характеристику: розум, мислення, душевний устрій, а також етнічну ідентифікацію особистості);
- фінансова освіта (навчальні заклади, у тому числі і спеціалізовані; соціальна реклама; локальні навчання для фахівців (семінари, вебінари, тренінги; стимулювання до підвищення ефективної роботи фінансових органів шляхом проведення соціологічних опитувань платників податків та обрання кращих з них на конкурсній основі); просвітницька робота серед молоді);
- фінансова етика (формальні й неформальні норми і правила поведінки, взаємної комунікації та співпраці службовців фінансових органів і платників податків, визначених не лише чинним законодавством, але й рівнем культурного розвитку, фахових компетенцій, взаємоповаги, а також усвідомлення функціонального призначення фінансової служби як надавача якісного сервісу на засадах партнерських відносин).

Рис. 1. Взаємодія складових оптимального фінансового простору держави

**Власна розробка.*

Усі ці складові взаємопов'язані та взаємозалежні одна від одної й взаємодіють у межах формування фінансового простору на умовах реалізації фінансової політики держави.

У процесі становлення та розвитку фінансовий простір під впливом певних зовнішніх та внутрішніх факторів, набуває відповідних властивостей, таких, як: самовідтворюваність (здатність системи підтримувати баланс просторової структури шляхом оптимального поєднання формальної і неформальної складової), неоднорідність (наявність нелінійних процесів, які протікають в економічному просторі чи зумовлюють різний ступінь залучення об'єктів фіску в систему взаємодії та їх концентрацію), фрактальність (здатність одного простору, виступаючи самостійною одиницею, одночасно входити в інші форми простору та вмішувати менші з них у собі, забезпечуючи таким чином просторову єдність), синхронна корекція (перманентно наявний процес узгодження індивідуальних та спільних інтересів учасників фінансового простору з інтересами інших його суб'єктів з подальшою корекцією поведінки на основі оцінки рівня трансакційних витрат, витрат часу та зусиль, що прикладаються для задоволення потреб, доступу до благ і ресурсів), ієрархічність (більш високий ієрархічний рівень здійснює регулюючий та корегуючий вплив на нижчі рівні відповідно до спільних принципів побудови та засад функціонування) [2]. Водночас, взаємодія зазначених складових оптимального фінансового простору, за умов відстоювання власних інтересів та потреб суспільства й держави, які у цьому контексті завжди виступають конкуруючими елементами, забезпечує пошук раціональних шляхів формування та повноцінний розвиток оптимального фінансового простору з відповідними характеристиками й ознаками. Так до ознак оптимального фінансового простору належать:

-
- правова обмеженість – оптимальний фіскальний простір може функціонувати винятково в межах визначеного чинного законодавства. Втручання у межі фіскального простору інших системних формацій та їх взаємодія, у тому числі із фіскальним простором, вимагає їхнього підпорядкування законодавчим нормам і особливостям реалізації фіскальної політики держави як у локальному, так і глобальному вимірах;
 - динамічність – оптимальний фіскальний простір має здатність до руху, розвитку й змін, тобто до формування, розширення, звуження й удосконалення (самоудосконалення) відповідно до потреб та вимог сучасності;
 - циклічність – оптимальний фіскальний простір трансформується одночасно з періодичністю чергування фаз економічного циклу. Цей процес відбувається системно і синхронно, будь-яке відхилення від цього процесу з одного чи іншого боку, призводить до якісних змін оптимального фіскального простору (позитивних або негативних);
 - релятивність – оптимальний фіскальний простір визначається у зіставленні з альтернативними чи аналогічними формаціями та заходами щодо організації та використання фінансів для забезпечення соціально-економічного розвитку, покращення суспільного добробуту та якості життя громадян;
 - еластичність – зміна фіскального простору під впливом економічних і соціальних факторів у країні, що викликає, як правило, позитивні ефекти у зрівноваженому соціально-економічному розвитку, або ж його стабільному функціонуванні, проте це залежить, поміж іншим, від компетентності влади;
 - періодичність – регулярна повторюваність певних подій у фіскальній практиці, які впливають на якісні та кількісні характеристики оптимального фіскального простору (надходження податкових платежів, форма та терміни подання податкової звітності, здійснення фіскального контролю, формування бюджетних видатків, обслуговування державного бору тощо) та перебувають у залежності від періодичних змін;
 - ефективність – раціональний розподіл фіскального навантаження призводить до ефективного використання фінансових ресурсів бюджету, результатом чого є позитивна економічна динаміка та покращення якості життя громадян тощо.

Очевидно, що для формування оптимального фіскального простору держави необхідна комплексна реалізація дієвих упроваджень, які мали б визначитися базовим документом на кшталт стратегії розвитку соціально-економічного розвитку держави. Натомість, державна політика не спрямована на цілком передбачені витрати. Уряд вважає за потрібне надавати субсидії, стимулювати трудову міграцію та максимізувати рівень інфляції, замість оптимізувати державні витрати, збалансувати валютно-грошові відносини та зрештою розпочати боротьбу з найбільш деструктивним явищем вітчизняного суспільного розвитку – корупцією.

Задля більш об'єктивної оцінки наявної соціально-економічної ситуації в Україні варто проаналізувати найбільші макроекономічні показники, які є типовим свідченням якості фіскального середовища в державі та передумов стосовно формування фіскального простору в державі. Національне господарство впродовж багатьох років перебуває у затишному періоді стагнації. Реалізація урядом країни економічних реформ зводиться до банальних популістських заходів, демонстрованих владою з метою покращення власних рейтингів у передвиборчий період.

Базовим макроекономічним показником для дослідження фіскального простору держави є валовий внутрішній продукт (ВВП). За деталізацією його показників можна визначити тенденцію розвитку національного фіскального простору (табл. 1).

Як бачимо з таблиці 1, динаміка ВВП України має доволі суперечливе значення стосовно побудови оптимального фіскального простору держави, особливо коли окремі показники розглядати не у національній валюті. Від'ємна різниця між номінальним та реальним ВВП демонструє високий рівень інфляції у країні. На цю ж проблему вказує динаміка показника ВВП на одну особу, зафіксованого у дол. США, при систематичному стрімкому скороченні населення України. Існує цілий комплекс взаємопов'язаних причин виникнення цього явища: передусім економічні, соціальні, психологічні й культурні. Причому основою демографічної кризи є саме економічні фактори. За останні роки середній рівень доходів населення катастрофічно знизився, що призвело до зростання міграції, насамперед трудової. За результатами досліджень, найбільшу схильність до мігрування мають молоді люди у віці 20 – 35 років [5] з вищою чи спеціалізованою освітою, яка, при незадоволенні державою суспільних потреб, лише максимізує схильність освічених громадян емігрувати. Стратегія, заснована на знаннях, досягає успіху лише тоді, коли поєднується з індустріальною політикою держави, яка забезпечує роботою, а відтак, гідною винагородою за працю, освічених людей [6]. В Україні цей процес надто сповільнений, його вектор скерований радше у бік регресу, аніж прогресу.

Таблиця 1. Динаміка ВВП України у 2002-2018 рр.

Роки	Номінальний ВВП у фактичних цінах	Реальний ВВП, у цінах попереднього року ¹	Різниця між реальним ВВП та номінальним ВВП		Номінальний ВВП у дол. США	Різниця		К-ть населення тис. ос.	ВВП на одну особу		Різниця	
			+/-	%		+/-	%		грн	дол. США	+/-	%
2002	225810	222451	-3359	-1,49	42393			48230	4681,9	879		
2003	267344	256420	-10924	-4,09	50133	7740	18,3	47813	5591,5	1048,5	169,6	19,3
2004	345113	310070	-35043	-10,15	64883	14750	29,4	47452	7272,9	1367,4	318,8	30,4
2005	441452	368525	-72927	-16,52	86142	21259	32,8	47105	9371,6	1828,7	461,4	33,7
2006	544153	491951	-52202	-9,59	107753	21611	25,1	46788	11630,2	2303	474,3	25,9
2007	720731	611439	-109292	-15,16	142719	34966	32,5	46509	15496,5	3068,6	765,6	33,2
2008	948056	767957	-180099	-19,00	179992	37273	26,1	46258	20494,9	3891	822,4	26,8
2009	913345	840844	-72501	-7,94	117228	-62765	-34,9	46053	19832,3	2545,5	-1345,6	-34,6
2010	1082569	949619	-132950	-12,28	136419	19192	16,4	45871	23600,4	2974	428,5	16,8
2011	1316600	1138338	-178262	-13,54	163160	26740	19,6	45693	28813,9	3570,8	596,8	20,1
2012	1408889	1303094	-105795	-7,51	175781	12622	7,7	45577	30912,5	3856,8	286,1	8,0
2013	1454931	1404243	-50688	-3,48	183310	7529	4,3	45483	31988,7	4030,3	173,5	4,5
2014	1566728	1369190	-197538	-12,61	131805	-51505	-28,1	43722	35834	3014,6	-1015,7	-25,2
2015	1979458	1431826	-547632	-27,67	90615	-41190	-31,3	42836	46210,2	2115,4	-899,2	-29,8
2016	2383182	2037084	-346098	-14,52	93270	2655	2,9	42668	55853,5	2185,9	70,5	3,3
2017	2982920	2445587	-537333	-18,01	112154	18884	20,2	42477	70224,3	2640,3	454,4	20,8
2018*	700431	642205	-58226	-8,31	-	-	-	-	-	-	-	-

Примітка: ¹ квартал 2018 р.

Розраховано: За методологією СНР 2008¹ (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 роки – також без частини зони проведення АТО).

Складено автором на основі статистичних даних:

1. Валовий внутрішній продукт / Державна служба статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/jvpr/jvpr_ris/jvpr_u.htm;
2. Projects & Operations / The World Bank – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=UA.

Поза тим, вплив інфляції, поширення надмірного фіскального тиску на підприємництво, високий рівень безробіття та залучення міжнародних позик, які використовуються не на розвиток економіки, а на задоволення потреб потенційного електорату (виплата пенсій, соціальних допомог, субсидій тощо) позбавляє суспільство загалом й кожного громадянина зокрема можливостей до самоудосконалення, еволюціонування і конкурентоздатності, але й прагнення до пошуку шляхів їх відновлення і застосування у власній державі.

Таким чином, складна економічна ситуація впливає на створення відповідних викривлень національного фіскального простору, що змушує українців мігрувати у пошуках кращих умов життя, праці та соціального захисту. За повідомленнями Національного банку України (НБУ), лише за 2017 р. нашими співвітчизниками було переведено в Україну понад 9,3 млрд дол. США власних коштів (personal remittances), що складає суму у 5 разів більшу, ніж річний обсяг всіх прямих іноземних інвестицій у нашу державу [7]. За цими ж даними лише з Польщі в Україну надійшло майже 4 млн дол. США [7]. За прогнозами експертів НБУ, сума перерахованих коштів, яка очікується у 2018 р., складатиме 11,6 млрд дол. США, а в 2019 р. – понад 12 млрд дол. США. Така ситуація могла б трактуватися позитивно, адже фіксується покращення платіжного балансу, що впливає на відновлення стабільності національної валюти, покращує ділову активність, натомість, домінуючим фактором тут виявляється зростання інфляції та всіх її негативних проявів. Вочевидь інвестовані кошти, спрямовані на підтримку індивідуальних бюджетів окремих домогосподарств, використовуються здебільшого на споживання (табл. 2), а не на розвиток економіки. Водночас намагання осіб, що працевлаштувалися за кордоном, допомогти своїм родинам створює низку суспільних проблем: небажання українців, особливо молоді, до заробляння власних коштів, відсутності потреби у саморозвитку, отриманні якісної освіти, нездатності прийняття рішень, наявності низького рівня свідомості, пригнічення власної гідності тощо.

Таким чином, пріоритетним вектором розподілу ВВП є споживчі витрати, які відображають наслідки вищезокреслених тенденцій, про що свідчить динаміка структури цього показника в Україні (див. табл. 2) у 2005-2018 рр.

Таблиця 2. Структура ВВП України за кінцевим використанням з 2005 по 2018 рр. (млн грн)

Роки	Номінальний ВВП за рік, млн грн	Споживчі витрати, млн грн	Споживчі витрати у % ВВП	Валове нагромадження, млн грн	Валове нагромадження % ВВП	Експорт товарів та послуг, млн грн	Експорт товарів та послуг % ВВП	Імпорт товарів та послуг, млн грн	Імпорт товарів та послуг у% ВВП
2005	441452	337879	76,5	99876	22,6	227252	51,5	-223555	-50,6
2006	544153	424060	77,9	134740	24,8	253707	46,6	-269200	-49,5
2007	720731	558581	77,5	203318	28,2	323205	44,8	-364373	-50,6
2008	948056	758902	80,0	264883	27,9	444859	46,9	-520588	-54,9
2009	913345	772826	84,6	155815	17,1	423564	46,4	-438860	-48,0
2010	1082569	914230	84,5	199918	18,5	549365	50,7	-580944	-53,7
2011	1316600	1105201	83,9	282474	21,5	707953	53,8	-779028	-59,2
2012	1408889	1269601	90,1	257335	18,3	717347	50,9	-835394	-59,3
2013	1454931	1350220	92,8	228474	15,7	681899	46,9	-805662	-55,4
2014	1566728	1409772	90,0	220968	14,1	770121	49,2	-834133	-53,2
2015	1979458	1715636	86,7	303297	15,3	1044541	52,8	-1084016	-54,8
2016	2383182	2018854	84,7	512830	21,5	1174625	49,3	-1323127	-55,5
2017	2982920	2552525	85,6	618914	20,7	1430230	47,9	-1618749	-54,3

*Складено автором на основі статистичних даних: Валовий внутрішній продукт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm.

Номінальні показники споживчих витрат домогосподарств щороку збільшуються, натомість відносні – коливаються у межах: максимальний 92,8 % – мінімальний – 76,5 %. Суттєва частина коштів, за рахунок яких фінансуються споживчі витрати домогосподарств, надходить в Україну у вигляді латентних інвестицій від трудових мігрантів. Натомість зафіксовано значне скорочення іноземних інвестицій. Так у 2017 р. цей показник був у 4 рази нижчим в Україні, ніж у сусідній Білорусі, державі з

авторитарним режимом правління та у 14 разів меншим, ніж в Естонії, країні, яка територіально значно менша від України. Водночас обсяги експорту у 2018 р. скоротилися на 4,1 %, а зростання імпорту сповільнилося до 0,7 % [8]. Торговельний баланс України погіршився у зіставленні з аналогічним періодом минулого року. За інформативними даними Державної служби статистики, Україна експортувала товарів на 15,5 млрд дол. США, імпортувала – на 16,9 млрд дол. США. Обидва показники зросли більше ніж на 10 % стосовно аналогічного періоду попереднього року. Негативне сальдо рік до року також збільшилося з 0,97 млрд дол. США до 1,42 млрд дол. США. Водночас, експорт національних товарів до Росії скоротився порівняно з аналогічним періодом минулого року на 6 %, що становить 1,19 млрд дол. США. Натомість імпорт російських товарів в Україну збільшився на 31 %, що становить 2,56 млрд дол. США [9], що є вкрай негативним явищем, особливо у період здійснення російської військової агресії проти України.

Українська держава знову входить у передвиборчий процес. Є перестороги, що популістські гасла політиків, заклики підтримки того чи іншого кандидата, марні обіцянки та намагання сподобатись якомога більшому числу виборців пригальмують процес упровадження владою так званих «непопулярних» реформ, які мали б забезпечити наявність робочих місць, створити вигідний інвестиційний клімат, сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, гарантувати належний соціальний захист населення, в основі яких має бути сформований державою оптимальний фіскальний простір. Відтак, беручи до уваги слова відомого ученого Й. Шумпетера стосовно того, що кожне суспільне і кожне соціальне питання – це, насамперед, питання фіскальне [10], варто наголосити на необхідності формування та розвитку оптимального фіскального простору у державі, основою якого є максимальне пристосування до динамічних дивергенцій сучасного економічного розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ґрунтовне вивчення структури фіскального простору супроводжується проблемою визначення економічної суті та природи досліджуваного явища. Загалом еволюція світового господарства суттєво ускладнюється багатоаспектністю відповідних трансформацій, які породжують системні виклики всій сукупності системних наук і, зокрема, економічній теорії [11, с. 34]. У контексті цієї тези формування фіскального простору України, що відбувається в умовах дивергентного економічного розвитку, ускладнених хиткою внутрішньою (передвиборчі процеси, недовіра до законодавчої, виконавчої та судової влади на усіх рівнях, соціальне напруження і т. д.) та зовнішньою (загроза міжнародного тероризму, боротьба за сфери впливу, російсько-українська війна, як наслідок – анексія української території та втягнення у бойові дії частини промислових регіонів України) політичною ситуацією. Водночас забезпечення дієвого механізму створення та ефективного функціонування оптимального фіскального простору, а також пошуку шляхів його удосконалення й оптимізації потребує повноцінного вирішення суттєвих недоліків дивергентного економічного розвитку України. Державна політика налаштована на підняття комунальних тарифів, скорочення бюджетних асигнувань у вигляді податкових пільг, трансфертних платежів та субсидій, що повинно було б забезпечувати економічне зростання у державі, насправді спричинює негативні наслідки: збільшення інфляції, погіршення бізнес-клімату, зменшення інвестицій, посилення трудової міграції, величезні втрати інтелектуального потенціалу національної економіки тощо. Безумовно, основною перешкодою у цих проблемах є боротьба за відстоювання незалежності та суверенітету країни, яка довгий час де-юре, а пізніше, де-факто, стала об'єктом імперських амбіцій сусідньої держави. Проте відстоювання власних інтересів та вимог сучасного українського суспільства щодо відновлення національної єдності та покращення загального добробуту повинно базуватися на пошуку шляхів урегулювання відносин та забезпечення компромісної співдії складових фіскального простору держави у площині ефективного функціонування політичної, економічної та соціальної сфер з об'єктивно-виваженими, обґрунтованими та максимально раціоналізованими бюджетними витратами.

Список літератури

1. Кравчук Н. "Конвергенція – дивергенція" глобального розвитку : нові виклики і фундаментальна невизначеність. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. Х Ювіл. Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. [м. Тернопіль, 21-23 лют. 2013 р.] / редкол. : Б. П. Адамик, Р. Ф. Бруханський, В. А. Валігура [та ін.] ; відп. за вип. Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. Ч. 1. С. 57-61 <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20241/1/34-37.pdf>;
2. Крисоватий А. І. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 332 с., с. 12;
3. Валовий внутрішній продукт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm.

-
4. Projects & Operations, URL: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=UA.
 5. Радчук О. Кадри на виїзд: чим небезпечна трудова міграція українців за кордон. Аналітичний портал: Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/08/17/kolonka/aleksandr-radchuk/suspilstvo/kadry-vuyuzd-chym-nebezpechna-trudova-migraciya-ukrayincziv-kordon>.
 6. Райнерт Е. С. Як багаті країни збагатили... і чому бідні країни залишаються бідними. Київ Темпора, 2015. 444 с. С. 159.
 7. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015-2017 роки. Київ, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144>.
 8. У березні платіжний баланс зведено з незначним дефіцитом : прес-реліз / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=F990BB50B0521CA3A40671E1A9CE23BC?art_id=68661883&showTitle=true,27.04.2018 р.
 9. Зовнішня торгівля України товарами у січні-квітні 2018 року / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/06/100.pdf>, 14.06.2018 р.
 10. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм и демократія. Москва : Эксмо, 2008. 864 с.
 11. Кравчук Н. Дивергенція глобального розвитку : сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ: Знання. 2012. 782 с.

References

1. Kravchuk, N. (2013). *Convergence divergence" of global development : new the challenges and fundamental uncertainty*. Ternopil: International scientific conference "Economic and Social Development of Ukraine in the 21st Century: National Identity and Trends in Globalization". [in Ukrainian].
2. Krysovaty, A. I. (2016). *Fiscal space of sustainable social and economic development of the state*. Ternopil: Ternopil National Economic University. [in Ukrainian].
3. *Gross Domestic Product*. (2018). Kyiv : State Statistic Service of Ukraine. [in Ukrainian].
4. *Projects & Operations*. (2018). The World Bank: statistic information.
5. Radchuk, O. (2018). *Cadres for departure: what is the dangerous labor migration of Ukrainians abroad*. Kyiv : Analytical portal: Word and business. [in Ukrainian].
6. Reinert, E. S. (2015). *How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
7. *Recalculation of data on private money transfers to Ukraine 2015 – 2017*. (2018). National Bank of Ukraine. [in Ukrainian].
8. *The balance of payments reduced to a slight deficit In March: a press release* (2018). National Bank of Ukraine. [in Ukrainian].
9. *Ukraine's foreign trade in goods in January-April 2018*. (2018). Kyiv : State Statistic Service of Ukraine. [in Ukrainian].
10. Schumpeter, J. A. (2008). *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. Moscow : Exmo. [in Russian].
11. Kravchuk, N. (2012). *Global development divergence : modern paradigm of geofinancial space organization*. Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції – 01.10.2018 р., прийнята до друку – 17.10.2018 р.